

Vandrefalk *Falco peregrinus*

Global utbredelse

Vandrefalken har en kosmopolitisk utbredelse, men mangler i store deler av Sør-Amerika, i ørkenstrøk og deler av arktiske områder. Det finnes 19 forskjellige underarter beskrevet, hvorav 7 forekommer i Palearktisk. Nominatunderarten *peregrinus* finner vi fra De britiske øyer og nordre deler av Frankrike østover gjennom Skandinavia, Mellom-Europa, de skogkledte deler av Russland og Sibir til Jenisei, NV-Mongolia og Amur-området (Glutz m.fl. 1971, Haf-torn 1971, Cramp & Simmons 1980, Weick 1989).

Norsk utbredelse og habitatvalg

Vandrefalken forekommer langs kysten fra svenskegrensa til Kirkenes. Den finnes også i innlandet, men mer spredt enn i kystnære strøk.

I Norge hekker vandrefalken utelukkende i bratte bergvegger. På Vestlandet, i Midt- og Nord-Norge foretrekker den store, loddrette bergvegger på opp til flere hundre meter, mens i sørøstlige deler av Norge velger den ikke sjelden mindre berg.

Vandrefalken legger eggene sine rett på underlaget på ei hylle høyt i berget. Den utvalgte hylla er ofte relativt åpen, men den har gjerne et lite overheng innerst hvor fuglen kan ligge beskyttet mot vær og vind under ruging. I enkelte tilfeller hekker den i hulrom eller sprekker i fjellet. Den bruker av og til ravnereir, sjelden reir av andre rovfugler. Etablerte vandrefalkpar har oftest ei favoritthylla som de hekker på. Det er likevel ikke uvanlig at de har flere huller å velge mellom.

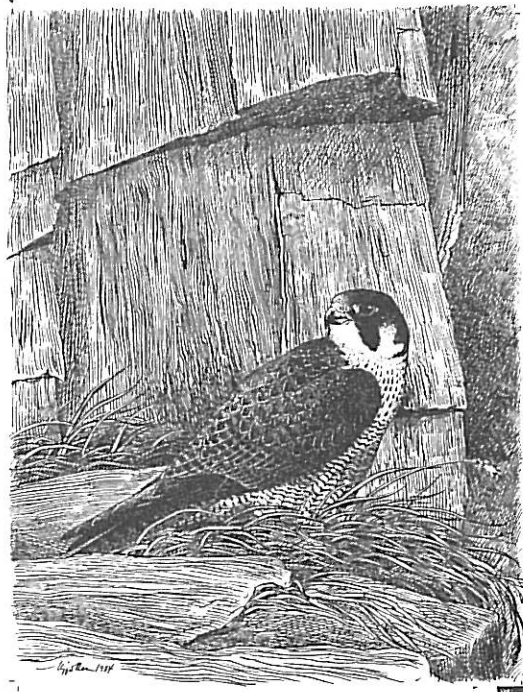
Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Vandrefalken gikk meget sterkt tilbake på den nordlige halvkule på 1950-, 60- og 70-tallet (Hickey 1969, Ratcliffe 1972, Lindberg 1975). Det var først og fremst landbrukets anvendelse av DDT, et insekticid, som rammet vandrefalken. Nedbrytningsproduktet av dette stoffet, DDE, forårsaket bl.a. sterk tynning av eggskallet, hvilket førte til at eggene ble ruget i stykker (Cade m.fl. 1968, Ratcliffe 1969, 1970, 1980).

Bestanden av vandrefalk var på sitt laveste i begynnelsen og midt på 1970-tallet (Lindberg m.fl. 1988). Verst var situasjonen i Sør-Norge. I 1976 ble det i Sør-, Midt- og Nord-Norge registrert kun 8 lokaliteter med falk (Schei 1980), men situasjonen var trolig noe bedre enn dette fordi mange lokaliteter ikke ble undersøkt.

Inn på 1980-tallet økte bestanden sakte over hele landet. Etter hvert begynte vandrefalken igjen å ta i bruk gamle lokaliteter. I Sørøst-Norge, hvor arten hadde vært helt borte i ca. 20 år, dukket det første paret opp igjen i 1981 (Steen 1989). Reetableringen viste seg å være et resultat av svenskenes innsats for å redde vandrefalken fra utryddelse. Flere fargemerkede vandrefalker sluppet på den svenske vestkysten etablerte seg fra midten av 1980-tallet i Sørøst-Norge (Steen 1990). Bestanden var i 1993 på minst 16 territorielle par i dette området (Steen 1993b).

Når det gjelder bestandsutviklingen i resten av landet, har den utvilsomt gått i positiv retning, og kanskje særlig i siste halvdel av 1980-tallet. Fra alle



landsdeler er det meldt om årlige nyetableringer. Bestandsøkningen har først og fremst skjedd i kystområdene, men det har også kommet rapporter om etablering på stadig flere innlandslokaliteter. Anslagsvis er det 135-195 par i Norge pr. 1992 (Steen 1993a).

Hekkebiologi

Vandrefalken etablerer seg ofte ved lokaliteter der næringstilgangen er god. Som den eminente fuglejeger den er, velger den gjerne å hekke ved vann, myrer og vassdrag der det finnes rikelig med ender, måker, vadere og spurvefugler. Den kan imidlertid fly langt fra hekkeplassen for å skaffe seg bytte (Hagen 1952).

Vandrefalken starter hekkesesongen tidlig. Paret kaller ofte på hverandre med ulike skrik, og den beste inventeringstiden for vandrefalk er derfor før egglegging. Etablerte par starter eggleggingen i første halvdel av april i Sørøst-Norge. Ved forstyrrelser i hekketida varsler vandrefalken intenst på inntrengere med sitt karakteristiske *kææ-kææ-kææ*.

Vandrefalken er monogam, men dersom en av falkene dør, kommer det vanligvis fort inn en ny fugl på lokaliteten. Allerede som ettåring kan vandrefalken danne par (Walpole-Bond 1938). Ettårige hunner som har dannet par med eldre hanner kan forsøke å hekke, men det vil som regel mislykkes (Glutz m.fl. 1971, Steen 1992).

Trekkforhold

Allerede tidlig i mars vender de første vandrefalkene tilbake til hekkeplassene i Sørøst-Norge. Trolig er de viktigste overvintringsområdene i Belgia, Nederland og Frankrike. Noen vandrefalker kan overvintre i Spania, og enkelte individer kan trekke helt til Nord-Afrika.

Undersøkelser de siste årene har vist at vandrefalken kan overvintre både i Nord-Norge og på Østlandet. Det er et problem for reetableringen av bestanden i Sør-Skandinavia at mange falker blir etterstrebet og skutt i overvintringsområdene på tross av fredning i hele Europa.

Odd Frydenlund Steen

Vandrefalk *Falco peregrinus*



48 ● Konstatert hekking

6 ● Sannsynlig hekking

11 ● Mulig hekking

Detaljeringsgrad (kart): 50 x 50 km
(antall B-, C- og D-koder henviser imidlertid til 10 x 10 rutene arten er påvist i)

